

Pravda a lež Filmování v ghettu Terezín 1942-1945

Pro nacistickou Třetí říši představoval film důležitý nástroj pro ovlivňování veřejného mínění. Dějištěm dvou propagandistických filmů v její režii se stalo i ghetto Terezín. Výstava, kterou připravilo Židovské muzeum v Praze ve spolupráci s Národním filmovým archivem, mapuje na základě nejnovějších poznatků historii vzniku obou projektů. Představuje mimo jiné jejich iniciátory a přibližuje podmínky natáčení, kdy se mnozí vězni stali nedobrovolnými herci a statisty, ale i členy filmového štábu.

Fenomén nacistické filmové propagandy bývá téměř automaticky spojován s postavou Josepha Goebbelse a jeho ministerstva pro lidovou osvětu a propagandu. Obecně málo známá tak zůstává činnost propagačních jednotek SS a bezpečnostní služby SD. Právě jejich aktivitám lze přitom přičíst filmové projekty, které se v období druhé světové války realizovaly v ghettu Terezín. Každý z nich však vznikl s jiným zadáním a v odlišné situaci.

Klapka prvního snímku „Ghetto Theresienstadt“ padá na podzim 1942. Příběh fiktivní rodiny Holländerovy má pro interní potřeby SS názorně ilustrovat přesun obyvatel židovského původu do ghetta a jejich funkční začlenění do struktury tábora. Pod dohledem SS-Obersturmführera Herberta Otta, který na přelomu 1941/42 velel zvláštnímu komandu ve vyhlazovacím táboře Chełmno, natáčení nejen zajišťují, ale i dokumentují profesionální kameramani z Berlína. Na základě rozkazu se na filmu podílí i skupina vězňů pod vedením producentky a režisérky Ireny Dodalové; v táboře se dokonce vyrábí pojízdný vozík na kameru a stříhací stůl. I přes vynucené přepracování scénáře není film dokončen.

Podruhé se myšlenka na filmování objevuje zhruba o rok později. S postupem času totiž na veřejnost stále více pronikají zprávy o nacistických zverstvech páchaných na evropských Židech. A je to opět Terezín, jenž se má na přání Adolfa Eichmanna stát „klenotnicí zralou na návštěvu zástupců tisku a Červeného kříže“. Kulis zkrášeného města má být využito i pro film o „šťastném“ životě v ghettu. Jeho výrobu ale nyní musí pražská společnost Aktualita, která se zaměřuje na zpravodajské týdeníky a krátké filmy. První reportáž, zachycující příjezd holandského transportu v lednu 1944, je zničena patrně na pokyn Heinricha Himmlera. Další natáčení s proklamovanou účastí populárního německého herce a režiséra Kurta Gerrona pokračuje v srpnu a září. Postprodukční práce se protahují dalších šest měsíců. Výsledný film „Terezín. Dokumentární film z židovského sídelního území“, jinak spíše známý pod svým metaforickým označením „Vůdce daroval Židům město“, je tak v rámci několika uzavřených

představení promítán až začátkem dubna 1945. K prvním divákům patří právě Adolf Eichmann nebo K. H. Frank. Naprostá většina terezínských vězňů, mezi nimi i mnozí aktéři obou filmování, je tou dobou dávno zavražděna.

Výstava „Pravda a lež. Filmování v ghettu Terezín 1942-1945“ zprostředkovává výsledky mnohaletého výzkumu v České republice i zahraničí. Vůbec poprvé se tak veřejnosti představí montáž z filmových výstřižků z roku 1942, které vězni ukryli v ghettu a které se podařilo v Národním filmovém archivu identifikovat v roce 2004, i dosud nepublikované fotografie, jež byly tajně pořízeny během filmování v letech 1944-1945. Návštěvníci mohou dále zhlédnout záběry z dokumentace průběhu natáčení v roce 1942, uložené ve FilMOTECE narodowej ve Varšavě, jakož i oba dochované fragmenty druhého terezínského filmu, které se nacházejí v Národním filmovém archivu a v památníku Yad Vashem v Jeruzalémě. Unikátní filmové záběry a fotografie dále doplňují písemné a obrazové dokumenty dosud publikované jen v odborném tisku.

Kurátorkami výstavy jsou Eva Strusková a Jana Šplíchalová.

Současně s expozicí vychází stejnojmenné DVD, které vedle odborných komentářů obsahuje vybrané filmové záběry, edici nejdůležitějších dokumentů a obrazových materiálů a kalendárium, které mj. zachycuje i osudy filmů a jejich fragmentů po roce 1945.

Po dobu trvání výstavy je rovněž připraven program pro školy a zajímavé doprovodné akce.

Projekt, jehož partnerem je Památník Terezín, vznikl za laskavé podpory nadace Dutch Jewish Humanitarian Fund, Hlavního města Prahy, Česko-německého fondu budoucnosti, Nadačního fondu obětem holocaustu a Nadace Židovského muzea v Praze.

Pravda a lež. Filmování v ghettu Terezín 1942-1945

29. srpna 2013 – 23. února 2014

Židovské muzeum v Praze – Galerie Roberta Guttmanna

U Staré školy 3, Praha 1

otevřeno denně kromě sobot a židovských svátků 9-18 h (do 25. 10.), 9-16.30 h (od 27. 10.)

www.jewishmuseum.cz

www.nfa.cz

Kontakt pro média:

Židovské muzeum v Praze

Jana Havlíková

T: 222 749 281, M: 603 867 285

E: jana.havlikova@jewishmuseum.cz

DOPROVODNÝ PROGRAM K ZAHÁJENÍ VÝSTAVY

Komentované prohlídky s kurátorkami výstavy

Galerie Roberta Guttmanna, U Staré školy 3

- 19. září od 17 h
- 10. října od 17 h

Filmové projekce

Bio Ponrepo, Bartolomějská 11

- 29. srpna, 17.30 h
Daleká cesta
ČSR, 1949, 95 min
Režie: Alfréd Radok
Scénář: Mojmír Drvota, Erik Kolár, Alfréd Radok
Hrají: Otomar Krejča, Blanka Waleská, Zdenka Baldová, Eduard Kohout a další
- 2. září, 20 h
Dita Saxová
ČSR, 1967, 102 min
Režie: Antonín Moskalyk
Námět a scénář: Arnošt Lustig
Hrají: Krystyna Mikolajewska, Karel Höger, Martin Růžek a další
S úvodem paní Hany Hnátové, přeživší z Terezína, Osvětimi a Mauthausenu, sestry Arnošta Lustiga

Program pro školy

- Metodické materiály pro učitele ke stažení na www.nasinebocizi.cz
 - Mezinárodní výbor Červeného kříže a Terezín
 - Nebezpečné obrázky
 - Protižidovské zákony a nařízení
 - „Židům vstup zakázán“
 - Fotografie (od 1. 9.)
- Tematické pracovní listy pro studenty ke stažení na www.jewishmuseum.cz (od 16. 9.)
- Lektorované prohlídky na objednání na education@jewishmuseum.cz (od 16. 9.)

DALŠÍ INFORMACE

Ghetto Terezín

Z rozhodnutí Reinharda Heydricha, vedoucího Hlavního říšského bezpečnostního úřadu (RSHA) a zároveň zastupujícího říšského protektora v Čechách a na Moravě, bylo na podzim 1941 jako shromažďovací a průchozí tábor pro židovské obyvatelstvo protektorátu vybráno posádkové město Terezín. Původně tranzitnímu táboru byla v důsledku potíží při deportacích německých a rakouských Židů přidělena i role tzv. starobního ghetta. V letech 1941–1945 sem bylo deportováno na 140 000 mužů, žen a dětí, považovaných podle norimberských zákonů za Židy. Více než 33 500 z nich zde na nelidské podmínky zemřelo. Život v Terezíně a trvání samotného ghetta výrazně ovlivňuje jeho statut „propagandistického tábora“, kterého je využito především během tzv. zkrášlovací akce před plánovanou návštěvou delegace Mezinárodního výboru Červeného kříže dne 23. června 1944. Iluze „privilegovaného“ ghetta je však neustále narušována odchozími transporty do koncentračních a vyhlazovacích táborů – celkem bylo na východ deportováno na 87 000 terezínských vězňů, z nichž jen asi 3 800 přežilo.

Ústředna pro židovské vystěhovalce v Praze

(od 20. 8. 1942 Ústřední úřad pro uspořádání židovské otázky v Čechách a na Moravě)

Dne 21. června 1939 vydává Reinhard Heydrich souhlas se zřízením centrální protizidovské instituce na území tzv. Protektorátu Čechy a Morava. Nově ustavená ústředna je přičleněna do struktury úřadu velitele bezpečnostní policie a bezpečnostní služby. Velmi záhy po zřízení se hlavním úkolem úřadu stávají deportace židovského obyvatelstva do terezínského ghetta a zpeněžování majetku, který po sobě zanechalo. Mezi zvláštní úkoly patří i zajištění hladkého průběhu natáčení terezínských filmů v letech 1942 a 1944–1945. Úřad přestává existovat v prvních květnových dnech roku 1945.

Hans Günther, SS-Sturmbannführer (1906–1945)

Patřil mezi nejdůležitější spolupracovníky Adolfa Eichmanna v protektorátu. V letech 1939–1945 fakticky řídí Ústřednu pro židovské vystěhovalce v Praze (od srpna 1942 přejmenovanou na Ústřední úřad pro uspořádání židovské otázky v Čechách a na Moravě). V Terezíně provádí časté inspekce, současně je spoluodpovědný za popravy terezínských mužů v lednu a únoru 1942. Je osobně přítomen při natáčení obou terezínských filmů. Dne 5. května 1945 je spolu se svým bratrem Rolfem zajat v Hlásné Třebáni a zastřelen při pokusu o útěk.

Olaf Sigismund, SS-Hauptsturmführer (1909–1988)

Narodil se ve Výmaru v rodině gymnaziálního profesora a vyučil se fotografem ve Frankfurtu nad Mohanem. V roce 1935 vstupuje do řad bezpečnostní služby (SD) a v rámci referátu pro lidovou kulturu a umění úřadu III C 3 v Hlavním říšském bezpečnostním úřadě v Berlíně je pověřen vybudováním filmové laboratoře. Od roku 1941 se jako kameraman stává reportérem válečného zpravodajství na východní frontě. V listopadu 1942 se objevuje v Terezíně, kde na 16mm film dokumentuje průběh natáčení prvního terezínského filmu. Poslední dny války ho zastihnou jako člena komanda SS, jež 28. dubna 1945 zastřelí pět obyvatel bavorského městečka Altötting, kteří se chtěli vzdát bez boje americké armádě. V roce 1950 je odsouzen k pěti letům vězení.

Irena Dodalová (1900–1989)

Narodila se v rodině učitele židovského náboženství v Praze. V druhé polovině třicátých let společně s Karlem Dodalem zakládá IRE-film, první český filmový ateliér specializovaný na animovaný film. Po neúspěšném pokusu o emigraci za manželem do USA je na základě udání zatčena, vyšetřována a posléze i se svou matkou v červnu 1942 zařazena do transportu do Terezína. Někdy koncem srpna či v září téhož roku zde dostává rozkaz zpracovat synopsi pro dokumentární film o ghettu. Nezkrášlené svědectví, které s dalšími vězni vytvoří, Berlín odmítne a zadá vytvoření nového scénáře. Dodalová je pověřena, aby pod dohledem SS-Obersturmführera Herberta Otta vedla natáčení a aby film také sestříhala. Při tvorbě servisní kopie vynese z kanceláře tajně krabice s výstřížky z filmu, které ukryje v ghettu. Po válce odchází za manželem do New Yorku. Po tříletém pobytu v USA přesídí do Argentiny, kde pracuje jako filmová režisérka a divadelní pedagožka.

Kurt Gerron, vl. jménem Gerson (1897–1944)

Slavný německý herec a režisér se narodil v rodině bohatého berlínského cukráře. Vystuduje medicínu, věnuje se ale herectví, když vystupuje hlavně v kabaretech a revue. *Žebrácká opera* a její vstupní píseň *Mackie Messer* se v jeho podání stává hitem sezóny roku 1928. O dva roky později se jeho partnerkou ve slavném filmu *Modrý anděl* stává Marlene Dietrichová. V září 1943 je Gerron spolu s rodinou deportován na shromaždiště v amsterodamském divadle Joodsche Schouwburg, odkud přijíždí 26. února 1944 do Terezína. Jako známá osobnost se začleňuje do skupiny tzv. prominentů a aktivně zapojuje se do kulturního života v ghettu. Nacisté využívají jeho jména pro plánovaný druhý terezínský film. Byť v roli režiséra, může Gerron postupem času stále méně ovlivňovat podobu filmu, nemá dokonce možnost vidět jediný natočený záběr. Po ukončení vlastních natáčecích prací je 28. října 1944 stejně jako mnozí další aktéři filmování zařazen do transportu, který končí v plynových komorách vyhlazovacího tábora Auschwitz-Birkenau.

Ivan Vojtěch Frič (1922–2001)

Syn známého etnografa získává po studiích grafické školy v Praze nejprve praxi ve fotoateliéru v Praze a poté ve Zlíně. Na podzim roku 1941 přechází do pražské Aktuality jako střihač a ve volném čase má povoleno pracovat jako kameraman. Na konci roku 1943 je vybrán do skupiny pro natáčení v Terezíně. Během filmování příjezdu holandského transportu v lednu 1944 se mu podaří natočit některé záběry mimo dohled SS a výstřižky z natočeného materiálu tajně vynést. Další výstřižky zajistí na jaře 1945, když pracuje na filmu *Terezín. Dokumentární film z židovského sídelního území* jako střihač. Po válce působí jako kameraman zpravodajského filmu a řadu let je zaměstnancem Československého armádního filmu.

Benjamin Murmelstein (1905–1989)

Absolvent filozofie a semitských jazyků na vídeňské univerzitě působí od roku 1931 jako rabín židovské náboženské obce ve Vídni a věnuje se pedagogické a vědecké práci. Koncem ledna 1943 je deportován do Terezína, kde se stává druhým zástupcem židovského staršího. Po zavraždění Paula Eppsteina v září 1944 v Malé pevnosti Terezín přebírá vedení rady starších. V rámci svého postavení je jediným vězněm, který se 16. dubna 1945 v Terezíně zúčastní projekce druhého terezínského filmu.